

“MÜ’MİN FİRAVUN” GÖRÜŞÜ VE ELEŞTİRİSİ

İbn-i Arabî'nin: Firavun 'tâhir ve mutahhar' yani mü'min olarak öldüğü yönündeki görüşü meşhurdur. Sonraki dönemde konuya ilişkin geniş bir edebiyat oluşmuştur. İbn-i Arabî'nin bu inancını destekleyen Celaledin ed-Devvânî'ye Ali el-Karî'nin ciddi eleştirileri olmuştur. Bu yazıda söz konusu polemik ve ek-Karî'nin eleştirisi değerlendirilmektedir.

Celâleddin ed-Devvânî (v.908/1502), 'Risâle fî Tahkîkî İmânı Firavn' isimli kitabının girişinde kendisinden

...“gerçekten İsrail Oğullarının inandığından başka tanrı olmadığına inandım, ben de müslümanlardanım!” dedi. (Yûnus 10/90)

ayeti hakkında bir risâle yazmasının istendiğini söyler. O, yazdığı bu eserinde, büyük saygıyla andığı Muhyiddin İbn-i Arabî'yi (v.638/1240) tekfir edenlere reddiyede

bulunur. el-Âlûsî (v.1270/1853), ed-Devvânî'nin bu konuda bir risale yazarak İbn-i Arabî'ye destek verdiği tarzındaki yaygın bilgi üzerinde dururken bu risalenin ed-Devvânî'ye aidiyeti hususunda müteredit bir tavır sergiler ve üslubu, seviyesi ve tarzı onunkine benzemeyen bu risalenin Muhammed b. Hilâl en-Nahvî'ye ait olabileceğini belirtmekte ise de son dönemde yapılan ilmî araştırmalar durumun el-Âlûsî'nin zannettiği gibi olmadığını göstermiştir.

ed-Devvânî'nin Firavunun imanı hakkında böyle bir risâ-

le yazmaktaki amacı, risâlesinin pek çok yerinde 'şeyhim' diye bahsettiği İbn-i Arabî'nin tekfir edilmesinin ve görüşlerinin eleştirilmesinin yanlışlığını ortaya koymaktır. Genel olarak sûfî meşrep âlimler tarafından savunulan Firavunun imanının makbul olduğu fikrini, inanç ilkesi olarak İbn-i Arabî'nin ortaya attığı söylenmektedir. Bu sebeple ed-Devvânî, şeyhini savunmak amacıyla bu risâleyi kaleme almıştır. O, şeyhini savunurken, risâlenin çeşitli yerlerinde, ona haksızlık yapıldığını, şeyhin asıl maksadının anlaşılmadığını ifade eder.

Buna göre ölüm anında veya bir felâketle karşılaştıktan sonra iman etmenin geçerli olup olmadığı şeklindeki kelâmî münakaşanın işlendiği bu eserde ed-Devvânî, ye's (ümitsizlik) denilen bu haldeki imanının makbul olduğunu, dolayısıyla Firavunun da imanlı olarak öldüğünü ileri süren İbn-i Arabî ile aynı kanaati paylaşmaktadır. Bilindiği üzere ye's ve be's halindeki îmân söz konusu olduğunda ilk akla gelen çarpıcı örnek Firavunun îmanı konusudur.

ed-Devvânî bu risâlede aynı zamanda kelâmî bir mesele olan ye's halinde imanının geçerli olup olmadığını tartışmakta ve neticede imanının kalple tasdikten ibaret olduğunu, dil ile ikrarın ise bazı şer'î hükümlerin uygulanması için gerekli olduğunu savunmakta ve neticede ye's halindeki imanının sadece kıyamet günü için geçerli olduğunu söylemekte, naklî ve aklî izahlarda bulunarak Firavunun iman ettiğini kabul etmekte, bu fikri destekler mahiyette bulunduğu Yûnus 90. ayet bağlamında yorumlar yapmaktadır.

Esasen ed-Devvânî'nin İbn-i Arabî ve düşüncesine olan ilgisi Firavunun imanıyla da sınırlı kalmamıştır. Nitekim çeşitli eserlerinde İbn-i Arabî'nin varlığın birliği (vahdet-i vücûd) görüşünü benimseyip izah etmekte ve buna bağlı olarak, gölge âlem, varlık, zuhur, tevhid mertebeleri ve nihayet yetkin insan (insan-ı kâmil) vb. görüşlerini savunmaktadır.

ed-Devvânî, İslâm bilginleri ve velîlerin 'Mûsâ'nın (a) Firavununun iman' meselesinde ihtilâf ettiklerini belirttikten sonra; bazılarının onu 'küfür ve tuğyân'a nisbet ettiklerini' bazılarının da 'îmana girdiğini' söylediklerini

ni ifade eder. Bilinmelidir ki burada söz konusu edilen, Mûsâ (a) ve Hârûn (a) ile mücâdele eden Firavundur.

Firavunun imanının makbul olduğuna dair deliller sunan ed-Devvânî'ye göre Firavunun iman, hiç kimse'nin Allah'ın rahmetinden ümit kesmemesi için Allah'ın bir inayeti ve delilidir. Ona göre, eğer Firavun Allah'ın rahmetinden ümit kesmiş olsaydı, iman etmeye teşebbüs etmezdi. Yeis halindeki imanın geçerli olduğunu söyleyenlere göre, böyle bir imanın geçersiz olduğunu gösteren bir nass yoktur. Aksine nasslar Allah'ın rahmetinden ümit kesilmeyeceğini, Allah'a iman edip şirkten arınan herkesin bütün günahlarının affedilebileceğini bildirmektedir. Bu itibarla ed-Devvânî, İbn-i Arabî'nin bu konudaki görüş ve yaklaşımının doğru olduğunu belirtmektedir.

Esasen kelâmcılardan çok filozofların görüşlerini yeğleyen İbn-i Arabî'ye göre de, Firavunun imanının sahih olduğunun delillerinden birisinin Firavunun Allah'ın rahmetinden ümit kesmemesidir. Kâfırlardan başkası Allah'tan ümit kesmeyeceğine göre, Firavun da Allah'tan ümit kesmemiş, dolayısıyla mü'minlerden olmuştur. O, Fûsûs'unda, Yûnus 90. ayette geçen ...**"Gerçekten İsrail Oğullarının inandığından başka tanrı olmadığına inandım, ben de müs-lümanlardanım!" dedi.** sözünü, Firavunun, helâk olacağını düşündüğü için değil, kurtulacağına olan inancı daha büyük olduğu için söylediğini ifade eder. Zira o, bundan sonra yaşayacağını

umut ediyordu, fakat hayatı onun düşündüğü gibi devam etmedi.

Kendisinin Hanefî mezhebinden ve İshrâkî meşrebinden olduğunu söyleyen Kâtib Çelebi (v.1067/1658), İbn-i Arabî'nin böyle bir görüşünün bulunduğunu, fakat bu görüşlerinden dolayı onun mazur sayılması gerektiğini belirtir. Yaşadığı dönemde veya daha önce ortaya çıkarak Osmanlı devlet ve toplum düzenini sıkıntıya sokan meselelerle uğraşıp çözümler üretmeye çalışma misyonunu yüklenmiş olan Çelebi, bunun gizli bir oyun olduğu veya İbn-i Arabî'nin eserlerine bu hususu bir Yahudi'nin sokuşturmuş olması ihtimali bulunduğu şeklindeki iddiaların gerçeği yansıtmadığını ve İbn-i Arabî'nin bu konu-

daki görüşünün açık olduğunu iddia eder.

Çelebi'nin şu görüşü dikkat çekicidir: Yahudiler ve Müslümanlar arasında Tanrılık davası ile meşhur olan ceber-rût bir kimseyi, büyükleme ve fesadı yüzünden kötüle-mek gerektiğinde 'Firavun gibidir' demek darb-ı mesel olmuştur. Firavun, bütün tefsirlerde ve tarihlerde kâfir ve azmış olarak yazılmış olup halk da onu böyle tanımıştır. Bu ifadelerden anlaşıldığına göre Firavun, halk arasında kötü bir ün yaptığı için onun zâlim ve kâfir olduğu fıkri kabul edilmiştir. Hâlbuki böyle yaygın bir kanaatin Firavunun imanına zarar vermesi mümkün değildir. Hak-kında herkesin bir şeyler söylediği Firavunun imanı ve bu bağlamda İbn-i Arabî hakkında söylenenlerle ilgili olarak Çelebi, nassların Şeyh'i haklı çıkardığını söyleye-rek İbn-i Arabî'yi bu görüşünde destekler, Firavunun da iman üzere rûhunu teslim ettiğine inanır.

ed-Devvânî kendi görüşünü desteklemek için bu yoru-munda Arapça dil bilgisi kurallarını kullanarak,

"Şimdi mi? Oysa daha önce isyan etmiş, bozguncular-dan olmuşsun?..." (Yûnus 10/91)

ayetindeki 'hemze'nin anlamıyla ilgili açıklamalar yapar. Bu hemzenin '*inkârî*' olduğunu ifade ederek, hemze-i inkârının ise '*nefy*' anlamı-na geldiğini söyler ve bu durumda ayetin anlamının şöyle olduğunu belirtir: *İşte şimdi isyan etmemiş oldun, aksine imanını isyâ-nını düşürdün.*

Ona göre hemze '*inkâr-ı tevbihi*' anlamındadır. Buna göre ayetin anlamının '*İman ettiğin ân, iman etmediğin ân değildir.*' şeklinde olabileceğini söyleyen ed-Devvânî, hemze'den sonrasının vaki olduğunu, yani Firavunun isyanın vaki olduğunu ifade eder. Ona göre ayeti bu şe-kilde anlamazsak, bu, Allah'ın kelâmının inkârı demek olacaktır. ed-Devvânî'ye göre, Firavun boğulma ile yüz yüze gelince iman etmiştir. Dolayısıyla o, ayetin, kendileri için delil olacağını, aleyhlerinde olmadığını belirtir. Çünkü burada iman ettiği söylenmektedir. Burada ve diğer ayetlerde te'vil yaparak Firavunun imanının sıhha-tini savunan ed-Devvânî'nin bu yaklaşımına Abdurrah-man Câmî (v.898/1492): "Firavunun, imanının makbul olmadığını savunanların bu konuda delil olarak kabul ettikleri ayetler, onun imanı ile ters düşmeyecek şekilde te'vil edilir." şeklindeki yorumuyla destek vermiştir.

ed-Devvânî, el-Beydâvî'nin (v.685/1286),

Onlar sabah akşam o ateşe sokulurlar. Kıyametin kopa-cağı gün de: Firavun ailesini azabın en çetinine sokun (denilecek). (Mu'min 40/46)

ayetini tefsir ederken yaptığı: 'Çetin azap, boğulmadır; çünkü onlar iman etmediler. Allah da, 'acı azabı görün-ceye kadar da ona inanmazlar'; 'Firavun ailesini azabın en çetinine sokun' demektir.' şeklindeki yorumunu kabul etmez ve bunun Firavunun cehennem girdiğine delâlet etmediğini belirtir. Çünkü Arapça grameri açısın-dan muzaf, muzafun ileyhten başka bir şeydir. Bu ayet-ten Firavunun değil ailesinin ateşe atıldığı anlaşılmalıdır. Eğer Firavunun ateşe atıldığı kabul edilirse bu kullar için bir zulüm olur. Çünkü Kur'ân ve Sünnet'te cehennemde ebedî kalmaya delâlet eden bir delil yoktur. ed-Devvânî,

Allah da onu, ahiret ve dünya azabıyla yakaladı. (Nâziât 79/25)

ayetindeki *nekâl* kelimesinin *azap* anlamına alınmasının da zulüm olduğunu söyler.

ed-Devvânî sonuç olarak, Yûnus 90. ayetteki *âmentu* kelimesinin açık olduğunu, bunun dışındakilerin muh-temel olduğunu söyleyerek konuyu bitirir ve daha sonra birkaç satır halinde şeyhinin '*mülhitlik*'¹ ile suçlanmasına cevap verir. Ona göre, şeyhini mülhitlikle suçlayanlar, cahil kimseler olup, onun yüksek kelâmının künhüne ulaşma-dan konuşan, onun ıstılâhını bilmedikleri için sözlerini anlayamayan kimselerdir. Hâlbuki şeyh, Allah'ın rahme-tinin genişliğine işaret etmek istemiştir.

ed-Devvânî Firavunun imanı konusunda sadece Yûnus 90. ayeti ele almıştır. Hâlbuki Firavunun kıssası birçok surede tekrar edilmektedir. Burada yeni ve farklı olan Firavunun boğulma anında '*âmentu/inandım*' demesidir. Oysa Firavunun böyle demesine karşılık Allah'ın, hayatı boyunca isyan etmiş, bozgunculuk yapmış olan Firavu-na yaşama umudu kalmayınca mı inandığını '*ihtar* ve *inkâr*' tarzında sorması, inanmasının kendisine bir fayda sağlamayacağı anlamındadır.

ed-Devvânî ise, Firavunun imanının makbul olduğunu ispat etmek için, bahsi geçen ayeti yorumlamakta, diğer

ayetleri ve delilleri de bu ayeti desteklemek için kullanmaktadır. Onun eserini, genel olarak şeyhini savunmak için yazdığı dikkate alınırsa, pek nesnel davrandığı söylenemez. O, böylesi bir konuda kullanılabilecek birçok ayeti ve delili görmezden gelmiştir. Bu yüzden de çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Onu en sert şekilde eleştirenlerin başında Ali el-Karî (v.1014/1606) gelmektedir.

el-Karî, ed-Devvânî'ye ait bir risâlede, onun Firavunun imanının makbul olduğu konusunda İbn-i Arabî'ye nispet edilen görüşlere uyduğunu gördüğünü söyler. Bu görüşlerin Kitap, Sünnet ve İcmâ-ı Ümmet ile bâtil olduğunu belirten el-Karî, yanlışlarını tam olarak ortaya koyup doğruları gösterebilmek maksadıyla, onun risâlesini şerh yöntemiyle ele aldığı ifade eder.

el-Karî'nin bu eseri yazmaktaki öncelikli amacı, ed-Devvânî'yi adı geçen eserindeki görüşleri sebebiyle eleştirmek olsa da, bununla birlikte, kelâmî bir problem olan *yeis imanı* konusunda Firavunun imanının makbul olmadığını ortaya koymaktır. el-Karî, tam yeis ânı belirip her şeyin ayan beyan ortaya çıkmasından sonra Firavunun iman ettiğini, hâlbuki imanda gayb unsurunun önemli bir yer tuttuğundan bahseder.

el-Karî risâlesine, tevbeleri kabul eden ve rahmeti geniş olan Allah'a hamd ile başlayan ed-Devvânî'ye itiraz, "*Mûsâ ve Hârûn'u, babasının sulbünde sa'îd kılan, Firavun ve Kârûn'u ise annesinin karnında şakî kılan Allah'a hamd*" ile başlar.

ed-Devvânî, Firavunun imanı meselesinde âlimlerin ihtilaf ettiğini belirtirken el-Karî, Firavunun imanı meselesinin, ed-Devvânî'nin iddiasının aksine tartışmalı bir mesele olmadığını söyler. ed-Devvânî'nin bu eserini tenkit eden el-Karî'ye, Abdullah Bosnevî müstakil bir risâle ile cevap vermiştir. Ayrıca Yavuz Sultan Selim (v.926/1520) de bu tartışmalara tarafsız kalmayarak Molla Câmi'nin (v.898/1492) talebelerinden Şeyh Muhammed b. Hamîduddin el-Mekkî'ye (v.926/1519) bir kitap yazdırmıştır.

ed-Devvânî'ye göre Kur'ân, imanının sahih olduğunu bildirdiği için Firavun,

ancak tevbe eden, iman eden ve salih amelde bulunan

kimseler hariştir... (Meryem 19/60)

ayetinden istifade edecektir. el-Karî, bu ifadelerin doğruluğunun kabul edilemeyeceğini belirtir. Çünkü Firavun, imanını ve tevbesini mükellefiyetin bulunmadığı bir zamana kadar geciktirmiştir.

O, ed-Devvânî'nin büyük bir gaflete daldığını, ayağının kaydığını, bundan dolayı söylediklerinin kabul edilemeyeceğini savunur. Ona göre ayet ve hadisler Firavunun kâfir olduğunu açıklamaktadır. Bundan dolayı Firavunun imanını savunanların delilsiz olduklarını, onun imanında ısrar edenlerin, imanla öldüğüne dair delil getirmeleri gerektiğini ve

"şimdi mi (iman ettin)? Hâlbuki daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuşsun..." (Yûnus 10/91)

ayetin Firavunun imanının kabul olmadığına dair en büyük delil olduğunu, bundan başka bir delile gerek kalmadığını söyler.

el-Karî, ed-Devvânî'nin din bilgisinin çok zayıf ve büyük bir cehalet içerisinde olduğunu belirtir. Çünkü her kim Mûsâ'ya veya meleklerle, peygamberlere düşman olursa Allah'ın düşmanı olmuş olur.

Firavunun imanının kabul olmaması için kat'î bir delil yoktur. Çünkü Firavunun bu sözünü tam boğulma anında söylediği belli değildir diyen ed-Devvânî'nin açıkça gurur ve inatçı bir tavır içerisinde olduğunu söyleyen el-Karî, ayette geçen 'âl-ane **آلَان** (şimdi mi)' ifadesi bu konuda bizim için bir delil olur. Ayrıca ed-Devvânî'nin burada Firavunun imanını ispattan vazgeçip küfrüne mani olan şeylerin bulunduğu savunmaya başlaması da bizi şaşırtmıştır, demektir.

ed-Devvânî'ye göre, denizde boğulma anı gelince,

...(Firavun:) "Gerçekten İsrail Oğullarının inandığı Tanrı'dan başka Tanrı olmadığına ben de iman ettim. Ben Müslümanlardanım" dedi. (Yûnus 10/90)

ayeti Firavunun imanına delildir. Çünkü o, bir anda söylenemeyecek olan bu uzun söz şuurlu bir haldeyken söylemiş olmalıdır. el-Karî'ye göre ise bu ifade ed-Dev-

ARAŞTIRMA - "MÜ'MİN FIRAVUN" GÖRÜŞÜ VE ELEŞTİRİSİ

vânî'nin katı anlayışının ve kişilik noktasındaki problemin bir göstergesidir.

el-Karî, ed-Devvânî'nin bahsi geçen ayetin, Firavunun imanını tam bir şekilde açıkladığı iddiasını kabul etmez. O, bu konunun bilginlere göre açık olmadığını belirtir ve ed-Devvânî'nin sadece 'dil ile ikrar'a ya da 'mücerred iman'a baktığını ve onunla yetindiğini, hâlbuki iman için bir takım rûkûnlerin ve şartların gerekli olduğunu ifade eder. Hatta bizzat İbn-i Arabî'nin el-Fütûhât'ul-Mekkiyye'sinde dört grubun cehennemden çıkmayacağını, bunlardan birinin de Firavun gibi Allah'a karşı büyüklük taslayanlar olduğunu zikrettiğini, fakat Füsûs'ta buna aykırı görüşler ortaya koyduğunu söyler.

el-Karî, ayette geçen **iman ettim** ifadesinden 'tasdik'in anlaşılmasının mümkün olmadığını söyler ve bu görüşüne şu ayeti delil getirir:

Bedeviler 'inandık' dediler. De ki: Siz iman etmediniz, ama 'boyun eğdik' deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi... (Hucurât 49/14)

el-Karî, Firavunun imanında sadece 'tevhid'in bulunduğunu, böyle bir imanın ise diğer dinlerde de makbul olmadığını söyler. Allah'a iman ettiğini ikrâr ettikten sonra Muhammed'e

(s) inandığına şahadet getirmeyen kimsenin mü'min olmadığı konusunda icmâ olduğundan bahseder. Nitekim Firavunun imanının makbul olmadığını

söyleyenler, bu imanın makbul olmamasının sebepleri arasında Firavunun imanında sadece vahdaniyetin olmasını, Mûsâ'ya (a) imanın bulunmamasını da sayarlar. Çünkü peygamberlere iman, hakîkî iman için gereklidir.

ed-Devvânî'ye göre, **İsrail Oğullarının iman ettiği Allah'a ben de inandım** diyen Firavun, *Mûsâ ve Hârûn'un (a) anlattığı* ilâha iman etmiştir. Bu ifadede bir ihtilaf yoktur; asıl ihtilaf, Firavunun imanı yakîn ve tasdik içeriyor mu, yoksa bunu sadece dil ile mi ifade ettiği konusundadır. el-Karî, Firavunun yeis anındaki bu imanının, ulûhiyet iddiasından vazgeçtiği için sadece *tevhidi* içerdiğini, fakat imanın rûknü olan *nübûvveti* kapsamadığını, bundan dolayı gerçekten iman etmediğini söyler ve böyle bir imanın hiçbir dinde muteber olmadığını vurgular. Kim *lâ ilâhe illallah* der de, peşine *Muhammed resûlullah* şe-

hadetini eklemese, icmâen mü'min değildir. Buna göre, Firavun için imanın rûkûnlerinden biri de Mûsâ'nın resûl olduğuna iman etmesiydi.

ed-Devvânî'nin, Firavunun imanını boğulma anında şuurlu bir halde ikrar ettiği görüşüne karşı el-Karî, Firavunun delirme durumunda iman ettiğini söyleyen olmadığını için bu iddianın kabul edilemeyeceğini belirtir. Ayrıca,

...nihayet (denizde) boğulma haline gelince... (Yûnus 10/90)

ayetinden de anlaşıldığı gibi şuur durumu söz konusu olmadığı için böyle bir şeyin delil olmayacağını belirtir. Dahası Firavunun imana yönelmesi, hayatından ümit kesmesinden (yeis) ve ölümle burun buruna gelmesinden kaynaklanmıştır. İşte böylesi yeis halindeki bir iman, iman sayılmaz.

el-Karî, ed-Devvânî'nin 'kendi görüşlerinin doğru bir yaklaşım olduğu, kelâm (söz) sanatını bilenlerin bunu bileceği' iddiasına karşı çıkar ve onun, İslâm âlimlerini hatta bütün Müslümanları cahillikle suçladığını söyler.

el-Karî, Firavunun imanının makbul olduğuna dair **şimdi mi! hâlbuki daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan**

olmuştun ayetini delil getiren ve söz konusu ayetteki hemzenin *inkârî* olduğunu, bu durumda ayetin anlamının, 'şimdi isyan etmedin, imanın isyanını düşürdü' şeklinde

olduğunu iddia eden ed-Devvânî'ye şöyle cevap verir: ayetteki *hemze-i inkârî*, imanı geciktirmesinden dolayı Firavunu ayıplama ve azarlama anlamındadır. Bu durumda ayetin anlamı, 'senin için şu ân yeis ânı olduğu ve güç durumda kaldığın halde, şimdi mi inanıyorsun? Ki sen; daha önce isyan, küfür ve azgınlığında ısrar etmiş ve bozgunculardan olmuştun' şeklindedir. Ayrıca ayetin anlamı konusunda bu kadar zorlamada bulunmak, ayeti tahrif anlamına gelir. Zaten Firavunun imanının makbul olmadığını söyleyenler de, bu imanın makbul olmamasının sebeplerini sayarken, bunun ihtiyarî değil ıztırarî olmasını delil getirirler.

el-Karî, ayette geçen *âl-âne*'deki hemzenin *iltifat* anlamında kullanılmadığını söyler ve bu amaçla kullanılan 'kardeşin olduğu halde Zeyd'i mi dövüyorsun?' ifade-

sinde, bu işi yapan kimse ayıplanmış ve zavallı kimse konumuna düşmüş olur. Ayrıca hoş görülmeyle darbe (dövme) ve kardeşten verilen bir misâl ayeti açıklamak için kullanılmamalıdır. Hemzeyle ilgili mutlaka bir örnek verilecekse, cezayı hak etmiş birisine 'şimdi mi tevbe ediyorsun' şeklinde bir misal verilebilir, demektir.

el-Karî, böyle bir sözün aslında yakîn ifade etmediğini ve imanının kabul edilmeyeceğine delalet ettiğini savunur. Şöyle ki; şayet imanı sahih olsaydı Allah onun bu imanını kabul eder, kabul ettikten sonra onu helâk etmezdi. Aynı şekilde imanı sahih olsaydı Kur'ân-ı Kerim'de birkaç yerde Allah onu zemetmeyecek, sahâbîler arasında ve İslâm âlimleri tarafından mü'min olarak kabul edilecekti.

ed-Devvânî'nin Firavunun imanı konusunda söylediklerine bu şekilde cevap veren el-Karî bundan sonra, konuyla ilgili hadisleri verir. Bu hadislerde, genel olarak Cebrail'in Firavunun kurtuluşuna tahammül edemediği, kendisini Firavunun iman etmesinden daha fazla öfkeliendiren başka bir şeyin olmadığını belirtmesi, Firavunun iman etmesinin Allah'ı daha fazla öfkeliendirdiğini söylemesi anlatılmaktadır. el-Karî, hadisleri verdikten sonra, Füsûs şarihlerinin bu konuda hata ettiğini iddia eder. O, Cebrail'in böyle davranmasına karşılık nasıl olur da Firavunun İlâhî rahmetten faydalanacağı ümit edilir? demektir.

el-Karî, ed-Devvânî'nin fayda vermeyen yeis imanının, kıyamet günü yapılan iman olduğu görüşüne karşı şöyle der: Böyle bir ifade kullanmak kitabı, sünneti ve hatta akâidi bilmemek anlamına gelir. Çünkü İslâm âlimlerinin üzerinde ittifak ettikleri husus, Firavunun imanını, ölüm alâmetleri belirtmeye, dünya ve âhiret azabı görülmeye başladığı âna kadar geciktirmesidir. Bu sebeple Firavunun imanının sıhhati savunulamaz. Her iki yazar, *iman* ile ilgili olan bu tartışmada, kendi görüşlerini destekleyecek şekilde *iman* tanımını yapmışlardır. ed-Devvânî, imanda asıl olanın *tasdik* olduğunu vurgularken el-Karî, imanda *ikrâr*ın önemine dikkat çekmiştir.

ed-Devvânî'nin görüşünü desteklemek için kullandığı yegâne delil, Yûnus 90. ayetidir. Kur'ân'dan ve hadislerden aktardığı naklî deliller ile diğer aklî deliller, hep bu ayeti açıklamak ve bu suretle kendi görüşünü desteklemek için ileri sürülmüştür. Buna karşın el-Karî meseleye daha geniş zaviyeden bakmakta ve Kur'ân'ın konuyla ilgili diğer ayetlerinin de görülmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu yüzden el-Karî'nin Kur'ân'a daha bütüncül

yaklaştığını söylemek mümkündür. Fakat Fikret Soyal'ın da işaret ettiği gibi, hem ed-Devvânî'nin hem de el-Karî'nin görüşlerini temellendirmek için kullandığı hadislerin eleştiriye tâbi tutulması gerektiğini belirtmek de icap etmektedir.

Öte yandan bu konu, her ne kadar ilk dönemlerde sınırlı bir kesim arasında değerlendirmelere konu olmuş ise de, müteahhir dönemde zaman zaman popüler hale gelerek gündem oluşturmıştır. Firavunun imânı İbn-i Arabî ile birlikte tartışma konusu olmuş, sonraki dönemlerde konu etrafında yapılan tartışmalar üzerine risâleler kaleme alınarak bunlardan oluşan önemli bir literatür meydana gelmiştir. Her ne kadar Firavunun imânının muteber olduğuna dair bazı ifadeler, ondan önceki bir kısım ulemaya isnad edilmekte ise de, tartışmanın merkezini, İbn-i Arabî'nin, Firavunun tâhir ve mutahhar (tertemiz) olarak öldüğünü kaydetmesi oluşturmaktadır.

'Kimin söylediğine değil, ne dediğine bakmalı' düsturu- nu benimseyen ve kimden olursa olsun yapılan yanlışlıklara itiraz etmekten geri durmayan el-Karî adı geçen eserinde, âlimlerin ed-Devvânî'nin *şeyhim* dediği İbn-i Arabî hakkındaki görüşlerine de yer vermiş ve eserlerinden alıntılar yaparak eleştiride bulunmuştur. Ali el-Karî, bunun diğer bir örneğini de Süleymaniye Vakfı Yayınları'nda (terc. Harun Ünal, İstanbul 2013) çıkan 'Vahdet-i Vücûd Risalesi' adlı eserinde vermektedir.

Notlar

1. Sapıklık, dinsizlik